

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

УДК 17.037

DOI <https://doi.org/10.30970/PHS.2022.29.3>

НІГІЛІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У МІЖКУЛЬТУРНИЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВЗАЄМОДІЇ

Ростислав Барабаш

*Київський національний торговельно-економічний університет,
вул. Кіото 19, м. Київ, 02000, Україна
e-mail: rostislav.barabash@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-5091-3535*

У статті розглянуто проблему впливу нігілістичної культури на сучасний український соціум, виявлення нігілізації масової свідомості, розкритті деструктивних наслідків нігілістичних практик, позначенні ролі соціокультурного нігілізму у формуванні соціальної поведінки і життєвих стратегій українців.

Наголошено, що основним детермінантом нігілістичних настроїв виступає стан суспільства, а саме існуючі в ньому гострі соціальні проблеми, які і породжують нігілістичну реакцію як відповідь на безпосередньо отриманий життєвий досвід соціального актора.

Зазначено, що за допомогою поняття соціокультурного нігілізму можна отримати опис характеру детермінації нігілістичних настроїв у суспільстві, виявити діалектичний взаємозв'язок між об'єктивними детермінантами і суб'єктивними передумовами функціонування нігілістичної свідомості, встановити характер локалізації нігілістичного контенту в структурах українського суспільства.

Реалії соціокультурного буття сучасної України, де дуже помітне місце займають процеси деструктивного характеру, часто засновані на запереченні норм життя суспільства і культури (корумпованість, злочинність, наркоманія і т. п.), свідчать, що ми живемо в «епоху нігілізму»: час знецінення культурної традиції, дискредитації ідеологічних засад суспільства з урахуванням того, що нових чітко виокремлених суспільних цілей і цінностей практично немає.

Додаткову актуальність проблеми додає те, що вона виноситься, на обговорення наукової спільноти в умовах наростаючої глобалізації, що перетворилася в основний тренд сучасної цивілізації. Під впливом глобалізаційних процесів світ зобов'язаний появі так званого «нового нігілізму», побудованого на запереченні будь якої сакральності, будь яких авторитетів і будь якої нормотворчості в принципі. І якщо традиційні детермінанти і форми нігілізму знайшли хоч якийсь висвітлення в роботах філософів, то ті модифікації поняття нігілізму, що все частіше виникають в сьогоденні, все ще залишаються далеко за межами наукового дискурсу. Зрозуміло, що описативне дослідження нігілізму ні в якому разі не можна вважати самоціллю. Необхідно запропонувати конструктивну програму ізоляції найбільш небезпечних проявів нігілістичних ідей з одночасним пошуком можливостей використання окремих постулатів і установок нігілізму в інтересах суспільного блага.

Ключові слова: нігілізм, нігілістична свідомість, моральний нігілізм, правовий нігілізм, національний нігілізм, глобалізація.

Вступ. Проблема нігілістичного компонента в сучасному суспільстві видається нам досить складною і багатовимірною. Мова може йти як мінімум про три іпостасі

нігілістичної культури. По-перше, це самостійно існуючий культурний пласт, ізольований від інших соціокультурних просторів, що містить в собі радикальне заперечення базових цінностей і норм суспільного життя. По-друге, мова може йти про наявність окремих елементів нігілізму, що володіють більшою або меншою стійкістю по відношенню до загальнокультурного контексту. І нарешті, третій різновид соціокультурного нігілізму представлено спонтанними, незначними нігілістичними інтенціями, що важко піддаються фіксації і не накладають наскільки-небудь помітного впливу на соціум.

У нас немає ні можливості, ні необхідності намагатися у статті охопити всі без винятку прояви нігілізму. У статті ми будемо аналізувати ті його різновиди, які несуть в собі найбільшу загрозу для суспільства і які слід розглядати як прямі виклики останньому.

Актуальність наукових рішень та новизна теми. Наукова новизна статті полягає насамперед у виявленні нігілізму як суттєвого фактору, що перетворює культуру і суспільство. Зокрема в дослідженні буде запропоновано, що:

- нігілізм може стати фактором формування особистісного начала в культурі;
- фактором революційної зміни культурних форм – трансформації та оновлення форм суспільної свідомості;
- ідеологічним фактором, тобто фактором консолідації соціальних груп з метою реалізації їх потреб та інтересів;

Основний масив наукових розробок, що мають відношення до нігілістичної культури, знаходиться в сферах філософського або культурологічного знання. Так, соціально-філософська думка досить глибоко досліджувала детермінанти нігілізму на соціальному рівні, його сутнісні характеристики, виступивши при цьому, як критиком, так і апологетом нігілістичної свідомості. Досить часто джерелом нігілістичних настроїв називають розчарування в характері функціонування суспільства та існуючих соціальних практиках. Подібної позиції дотримуються М. Шелер, Е. Гелленер, Ж. Бодрійяр, і деякі інші дослідники. Також, при дослідженні нігілістичної культури були використані роботи З. Баумана, Р. К. Тангалічевої, П. А. Сапронова, М. Буравого, В. В. Бабошина. Окремі аспекти деструктивних наслідків включення нігілістичних установок в життєві стратегії розглядалися С. А. Кравченко.

Мета статті полягає в аналізі нігілістичної свідомості сучасного українського суспільства, у вивченні соціокультурного нігілізму як мотиву соціальної дії, у виявленні деструктивних наслідків соціокультурних нігілістичних практик. Її реалізація передбачає виконання таких завдань: 1) дослідити поняття національного, правового, морального нігілізму; 2) проаналізувати явища міжкультурної та етнокультурної комунікації; 3) виявити та дослідити деструктивну складову нігілістичних практик та поведінкових моделей.

Методологія дослідження та логіка уявлення досліджуваного матеріалу. Теоретичною основою роботи виступають сучасні і класичні дослідження в галузі філософії. Використані найважливіші загальнонаукові методи дослідження: такі як абстрагування, класифікації, компаративний методи; логічні методи: індукції і дедукції, а також аналітичний, синтетичний і метод екстраполяції. Також, у дослідженні ми будемо керуватися принципами конструктивізму, плюралізму інтерпретацій, об'єктивності, історизму в підході до вивчення феномену нігілізму.

Виклад основного матеріалу. Гранична межа актуальності нігілістичної проблематики виявляється тоді, коли вона розглядається в контексті соціальної практики. Нігілізм має прямий вплив на об'єктивацію негативних сценаріїв суспільного розвитку, атомізацію соціуму, втрату ним солідаристського начала, зростання деструктивних настроїв.

Суспільство, охоплене нігілістичною ідеологією не здатне до поступального розвитку, воно не бачить своїх перспектив, позбавлене конструктивного цілепокладання. В умовах посилення глобалістичного тренду, нігілістичний світогляд знижує цивілізаційну конкурентоспроможність українців, перетворює їх на аутсайдерів по відношенню до тих соціумів, які є носіями позитивної свідомості.

Національний нігілізм.

Одним з таких різновидів небезпечного нігілізму є національний. Національний нігілізм заперечує свою національну самобутність, занижує і принижує свою національну гідність. Таким чином, етнокультурний нігілізм – результат втрати культурної ідентичності, відчуження і нерозуміння свого місця в світі культурного різноманіття. Етнокультурний (національний) нігілізм – це заперечення приналежності до будь-якої культури, негативне ставлення до будь-яких проявів національної самосвідомості.

«Національний нігілізм – занижена оцінка власного етносу, зневіра в перспективі його розвитку, супроводжувані мовним нігілізмом, небажанням говорити рідною мовою і навчати їй дітей» [7].

Найбільш потужним джерелом етнокультурного нігілізму в даний час виступає процес глобалізації. Етноси не можуть протидіяти глобалізації не тільки в силу її об'єктивної закономірності, але і через багатовимірність відповідного процесу. Інокультурний натиск здійснюється в рамках прискорюваних міграційних потоків, причому особливо чутливими представляються так звані «транзитні мігранти», тобто той контингент, який не пов'язує себе міцними узами з конкретною територією, розглядаючи останню в якості тимчасового місця свого проживання.

У цій ситуації нігілістична інтенціональність стимулюється відсутністю ясного розуміння суб'єктами етносу нової соціокультурної ситуації, невизначеністю правил міжкультурної комунікації, змінами, що стосуються рольової поведінки, девальвацією соціальних очікувань і т. п. Все це посилюється примусовим характером змін, що відбуваються, зобов'язують кожного, так чи інакше, реагувати на них. По суті справи етнос стикається з дилемою: зберегти власну соціокультурну ідентичність, але при цьому виявитися цивілізаційним аутсайдером, позбавленим права доступу до інструментарію глобалізму, або розчинитися в безликій, космополітичній масі, втративши свою самобутність і психологічний комфорт, компенсацією чого став би соціально-економічний успіх. Національний нігілізм обирає шлях розчинення і щезнення.

До перспектив культурного ізоляціонізму, уніфікації культури, їх асиміляції та взаємного поглинання, або маргіналізації додається ще й інтегративна перспектива. Ось як описує ці перспективи Р. К. Тангалічева: «Якщо індивіди не хочуть підтримувати свою культурну ідентичність і прагнуть до взаємодії з приймаючою (більш масштабною – прим. авт.) культурою, то мова йде про асиміляцію. Коли люди надають головного значення збереженню власної культури і намагаються уникнути взаємодії з членами інших культурних груп, формується стратегія сепарації. У разі обоюдної зацікавленості у збереженні первісної культурної ідентичності та одночасній взаємодії з іншими групами можна говорити про інтеграцію. І, нарешті, при малих можливостях або відсутності зацікавленості у взаємодії з іншими групами (часто з причин виключення і дискримінації) реалізується стратегія маргіналізації» [6, с. 94].

Міжкультурні та етнокультурні комунікації.

У цьому ключі важливо розглянути проблему міжкультурних та етнокультурних комунікацій. Очевидно, що традиційні людські комунікації та усталені форми партнерства зазнають нині найсерйозніших змін. Якщо раніше вони розглядалися як мета життєдіяльності людини, як те, що повинно бути вироблено, то тепер вони сприймаються в модусі

споживання, позбавленого всякого аксіологічного начала. Даючи свою характеристику сучасним комунікативним моделям, побудованим на принципах партнерства, Зігмунд Бауман постулює їх товарно-речовий характер. На думку останнього: «зв'язки і партнерство мають тенденцію розглядатися як речі, які потрібно використовувати, а не створювати, і з ними поводяться відповідним чином; їх оцінюють за тими ж критеріями, що й інші об'єкти споживання» [2, с. 176].

Диференціація соціального та системного партнерства не тільки розширила сферу приватного, а й багато в чому елімінувала мораль як регулятив комунікативного простору. По суті справи, єдиним безперечним регулятивом, що має імперативний характер, є законодавство. Дана зміна також виявилася схопена В. М. Фурсом. «Таким чином, – вважає зазначений автор, – якщо мотиви діючих суб'єктів спочатку контролювалися конкретними ціннісними орієнтаціями, що визначалися соціальними ролями відносин споріднення, то в підсумку генералізація мотивів і цінностей заходить настільки далеко, що абстрактне дотримання права стає єдиною нормативною умовою, яка повинна бути виконана актором у формально організованих сферах дії» [8, с. 126].

Укорінення соціального партнерства в нігілістичному модусі сприяла і зміна структури аксіологічної ієрархії. Якщо спочатку нігілізм був локалізований в ціннісно-комунікативному просторі вузьких елітарних кіл, то в наслідок, завдяки мас-медіа і масовій культурі він поширився і в більш широкі комунікативні області. Деформація комунікативних засад суспільства веде до його деградації і у сфері партнерства. Нігілізм проявляє себе у сфері соціальної дії та сфері суспільної комунікації, а його підстави можуть сягати корінням негативної аргументації, що належить будь-якій предметній області або всім відразу. Моральний нігілізм неминуче тягне за собою нігілізм правовий, а за ним і політичний.

Нігілізм, що виникає при цьому, приймає форму класового антагонізму, описаного М. Шелером, коли «позиція торговця, який побоюється, що його обдурить конкурент, стала фундаментальною установкою в сучасному сприйнятті чужих людей взагалі» [9, с. 68]. Тим самим, відбувається формування чіткого вираженого тренда, що несе в собі серйозний нігілістичний заряд. Автор ясно вказує на відокремлення економічних еліт від основної маси своїх співгромадян, на емансипації перших від існуючих правових і морально-етичних норм. Однак насправді все йде багато в чому навіть гірше, ніж це було в епоху початкового накопичення капіталу.

Загальний висновок, що впливає з усього сказаного вище, складається в констатації ймовірності різкого посилення нігілістичних настроїв, що обумовлено втратою сучасним капіталізмом свого демократичного початку. Суть ситуації розкрита М. Буравим. На думку останнього: «Економічна влада, особливо фінансовий капітал, диктує умови державам, позбавляючи тим самим всякого сенсу демократичні процедури. У країнах, що зберігають рудименти демократії, політичне відчуження посилюється внаслідок розриву між формою і реальністю. Форма залишається демократичною, реальність – капіталістичною» [4, с. 10–11].

Правовий та моральний нігілізм.

Найважливішим маркером нігілістичної свідомості є правовий нігілізм. Ставлення українців до закону виявляють вкрай низький рівень правової культури. Як правило, право демонструє власну вторинність щодо суб'єктивно розумілого належного, стихійних уявлень про справедливість або про доцільність тих чи інших юридичних санкцій. Не випадково протягом всієї вітчизняної історії формальні юридичні норми заміщалися спонтанно сформованими регулятивами, а правозастосовна практика народними звичаями.

З найбільш серйозними труднощами дослідник нігілістичної культури стикається тоді, коли він вступає в область цінностей, моральних норм і моральних установок. Перш

за все, це пов'язано з невизначеністю і розмитістю останніх. У ситуації, коли в суспільстві відсутній виразний аксіологічний і морально-етичний консенсус, коли те, що для одних є соціальною нормою, а для інших категорично неприйнятно, дуже важко здійснювати ідентифікацію нігілістичної складової в культурі.

Аналогічні протиріччя ми спостерігаємо і в оцінках статусу цінностей і моралі, які частина суспільства виводить за рамки системи державних регулятивів. На думку цих представників соціуму, державний вплив слід обмежити правовою сферою, не включаючи сюди інші сфери суспільної свідомості. Будь-які спроби висловити занепокоєння з приводу моральної деградації або руйнування традиційних цінностей сприймаються ними як замах на громадянські свободи. Сфера моралі оголошується сферою приватного і виводиться за інституційні рамки. З іншого боку, дуже часто питання моралі вирішуються в суто утилітарній площині, коли ціннісно-релевантним оголошується все те, що здатне принести хоч якусь користь. На думку В. В. Бабошина, подібне ставлення до моралі «центрується питаннями індивідуального самовизначення. Носієм моралі на макросоціальному рівні стає не громадянин (citoyen), а “bourgeois” – економічний суб'єкт людської спільноти» [1, с. 125].

Вельми продуктивною бачиться нам і емпіричне виявлення елементів постмодерну в сучасній українській культурі, які, як відомо, несуть в собі найпотужніший нігілістичний заряд. Постмодерністське світовідчуття досить точно передано Ж. Бодрійяром, який реалізував модельний релятивістський підхід до вирішення фундаментальних проблем етики. На думку останнього: «Добро не розташовується більше по той бік зла, ніщо не має певного положення в системі абсцис і ординат, кожна частинка рухається в напрямку, заданому її власним імпульсом, кожна цінність або частина її лише мить виблискує на небосхилі лицедійства, а потім зникає в порожнечі, переміщаючись уздовж ламаної лінії, яка рідко дотикається траєкторій інших цінностей. Ідея – зникла і в політиці, але політичні діячі продовжують свої ігри, залишаючись потай абсолютно байдужими до власних ставок» [3, с. 11]. Нігілізм політичних еліт транслюється на електоральні маси, надаючи політичному практику яскраво виражений фарсовий відтінок.

Деструктивна складова нігілістичних соціальних практик.

Логіка подальшого дослідження ставить завдання виявити і проаналізувати ті втрати, які виникають при реалізації нігілістичних соціальних практик і поведінкових моделей. Вирішення зазначеного завдання ми бачимо не стільки в модусі «чистої» етики, скільки з позицій ефективності діяльності соціального актора, його адаптивних можливостей стосовно реалій і вимог сучасного суспільства.

Поняття деструкції, яка притаманна нігілізму, означає руйнування соціального життя, структури, тієї особистості, яка виявляється носієм нігілістичної свідомості. Нігілістична деструкція соціального актора, як правило, здійснюється в рамках одного з двох сценаріїв: як деструкція, що протікає під впливом зовнішніх факторів і як самодеструкція, що означає «нігілізацію» суб'єкта з причин «внутрішнього», в першу чергу, психологічного порядку. Очевидно, що для нас першорядний інтерес представляє перший з двох позначених сценаріїв, оскільки він має закономірний характер, реалізується під впливом цілком певних детермінант, що вкладається в парадигму науково-теоретичного мислення. Прикладом останнього може стати концепція аномії Е. Дюркгейма, яка глибоко вивчила проблематику соціальної патології. Більш того, якщо системна деструкція фактично не залишає соціальному актору шансів залишитися за межами нігілістичного простору, то аутодеструкція локальна і обмежується свідомістю окремо взятого індивіду.

Можна погодитися з Дюркгеймом у тому, що в періоди соціокультурного транзитиву відбувається тимчасова втрата діяльністю орієнтирів, що створює живильне середовище

для нігілістичних настроїв. Перехід від соціалістичної моделі економіки до капіталізму в Україні зумовив не тільки господарську трансформацію, а й серйозні соціокультурні зміни. Відмова від запропонованого цілепокладання, який довгий час формував життєві стратегії українців, змінився ціннісним вакуумом і позбавив їх ясного уявлення щодо сенсу їхнього життя, оскільки постулювання сенсорного моменту як потреби в простому біологічному виживанні, не може задовольнити людину як мислячу істоту [10, с. 8–16].

Таким чином, ми можемо бачити, що людина, позбавлена позитивного сенсорного цілепокладання прагне компенсувати відсутність такого за допомогою реалізації нігілістично забарвлених дій. Цілком закономірно, що носій нігілістичної свідомості автоматично опиняється в зоні ризику, пов'язаного з його залученістю в різні кримінальні практики, що мають під собою фундамент, що складається з помилкових цінностей або спотворених уявлень про навколишню дійсність.

Не менш серйозні наслідки має і перехід під вплив ідей нігілізму економічної свідомості соціального актора. У цьому випадку нігілізм перешкоджає інтеграції особистості в систему нових господарських відносин, засвоєння, нехай і досить складного, сучасних компетенцій, штовхає її на безперспективний шлях тотального заперечення, аналогом якого є позиція, зайнята свого часу луддитами по відношенню до інновацій того часу. «Економічний» нігілізм дезорієнтує суспільство, він пропонує не шляхи формування креативної, висококомпетентної особистості як базової одиниці суспільства, а набір найпростіших, примітивних рецептів, побудованих на двох «наріжних каменях» – патерналізмі та утопізмі. Немає нічого дивного в тому, що «економічний нігіліст», тобто, особистість яка не бажає існувати за законами ринку, приречена брати участь в одному з двох сценаріїв, один з яких передбачає соціальне аутсайдерство, пасивне прийняття факту власної маргінальності, а другий – це шлях екстремізму, політичного радикалізму і беззаконня.

Цінності ж і норми моралі втратили свою емпіричну референцію, переставши бути орієнтирами соціальних практик і життєвих стратегій. «Симуляції та симулякри, – на думку С. А. Кравченка, – стали фактором не тільки дисперсії цінностей і норм, а й поєднання непокерованого, що, природно, внесло невизначеність у характер мотивації та діяльності людей, постійно розширюючи спектр соціальних девіацій» [5, с. 7].

Висновки і результати дослідження. Підбиваючи підсумки сказаному, слід відзначити різноманіття областей і сфер життєдіяльності сучасного суспільства, на які нігілістична культура і нігілістичне мислення чинять свій деструктивний вплив. Дуже значні і наслідки подібного впливу, одночасно можна говорити і про багаторівневий характер розглянутого нами впливу, який руйнівню позначається як на конкретному соціумі в цілому, так і на життєвій стратегії окремо взятої особистості. Серйозність нігілістичного виклику, з яким зіткнулося наше суспільство, вимагає розробки адекватних заходів з протидії позначеному соціокультурному феномену у всіх його проявах. Вважаємо, що результати дослідження сприятимуть глибшому і повному розумінню сутності нігілізму як соціально-філософського феномену, що робить істотний вплив на саме функціонування і перспективи розвитку сучасної цивілізації. Кризові явища, які пронизують різні сторони сучасної суспільно-політичної, культурної та наукової життя, багато в чому викликані поширенням різних форм нігілістичного світогляду, в основі якого лежать певні принципи. Розкриття цих принципів може сприяти виробленню стратегій подолання нігілістичних чинників, що роблять свій негативний вплив як в теоретичній, так і практичній областях.

Перспективи подальших досліджень. Дескрипція нігілістичної культури виявила ряд проблем, одна з яких пов'язана з наділенням соціокультурного нігілізму тим чи іншим ціннісним значенням. Гранична діалектичність соціокультурного нігілізму може надавати однаковим нігілістичним практикам діаметрально протилежний аксіологічний

статус залежно від конкретного ситуативного контексту. Однак, в кінцевому рахунку, нігілістична домінанта, як це було встановлено в статті, має явно негативний характер. У статті були досліджені підстави соціокультурного нігілізму, стимулюючи його фактори в різних сферах життєдіяльності суспільства, проте вони не є вичерпними та потребують дослідження у майбутніх наукових розвідках.

Список використаної літератури

1. Бабошин В. В. Нигилизм в современном обществе: феномен и сущность : Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук. Алматы, 2011. 237 с.
2. Бауман З. Філософія і постмодерністська соціологія // Питання філософії. Київ, 2008. 176 с.
3. Бодріяр Ж. Прозорість зла. К. : Світанок, 2006. 325 с.
4. Буравой М. Соціологія і нерівність. К. : Социс. 2015. № 7. С. 10–11.
5. Кравченко С. А. Нормальна аномія: контури концепції. К. : Социс, 2014. № 8. С. 7.
6. Тангалічева Р. К. Міжкультурна комунікація і аккультурація. К. : Социс, 2015. № 7. С. 94.
7. Теребило Т. В. Термины и понятия лингвистики: общее языкознание. социолінгвістика: словарь-справочник. [Интернет-ресурс]. 07.05.2021. URL: https://sociolinguistics_dictionary.academic.ru/468
8. Фурс В. М. Філософія незавершеного модерну Юргена Хабермаса. Харків : Економ-прес, 2000. 298 с.
9. Шелер М. Ресентимент в структурі моралі. Львів : Наука. 1999. 231 с.
10. Interview with Marion Fourcade: “Durkheim and science studies for economic sociology”. *Journal of economic sociology*. 2013. Vol. 14, no. 2. P. 8–16. URL: <https://doi.org/10.17323/1726-3247-2013-2-8-16> (date of access: 24.02.2022).

NIHILISTIC COMPONENT IN INTERCULTURAL AND ETHNOCULTURAL INTERACTION

Rostyslav Barabash

*Kyiv National University of Trade and Economics,
19, Kioto str., Kyiv, 02000, Ukraine
e-mail: rostislav.barabash@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-5091-3535*

In the article, the problem of the influence of nihilistic culture on modern Ukrainian society, identifications of a degree of nihilization of mass consciousness, disclosure of destructive consequences nihilistic the practitioner, designation of the role of sociocultural nihilism in forming of social behavior, and the vital strategy of Ukrainians are considered.

It is noted that the main determinant of nihilistic moods is the condition of society, namely acute social issues existing in it which generate nihilistic reaction as the answer to directly got life experience of the social actor acts.

It is noticed that by means of the concept of sociocultural nihilism it is possible to receive the description of the nature of the determination of nihilistic moods in society, to reveal dialectic interrelation between objective determinants and subjective prerequisites of functioning of nihilistic consciousness, to establish the nature of localization of nihilistic content in structures of the Ukrainian society.

The realities of socio-cultural life in modern Ukraine, where a very prominent place is occupied by destructive processes, often based on denial of social and cultural norms (corruption, crime, drug addiction, etc.), show that we live in an “age of nihilism”: a time of devaluation cultural tradition,

discrediting the ideological foundations of society, given that there are virtually no new clearly defined social goals and values.

The additional urgency of the problem is added by the fact that it is submitted for discussion to the scientific community in the context of growing globalization, which has become a major trend in modern civilization. Under the influence of globalization processes, the world owes the emergence of the so-called “new nihilism”, built on the denial of any sacredness, any authority, and any rule of law in principle. And if the traditional determinants and forms of nihilism have found at least some coverage in the works of philosophers, the modifications of the concept of nihilism that are increasingly emerging today, still remain far beyond scientific discourse. The descriptive study of nihilism can in no way be considered an end in itself. It is necessary to propose a constructive program to isolate the most dangerous manifestations of nihilistic ideas while seeking opportunities to use certain postulates and attitudes of nihilism in the interests of the public good.

Key words: nihilism, nihilistic consciousness, moral nihilism, legal nihilism, national nihilism, globalization.